

МАТЕРІАЛИ ДО УКРАЇНСЬКОГО БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА

скр., альт.а, віолонч. і ф-но мі-бемоль мінор (1929). Квартет для двох скр., альт.а і ф-но фа мінор (1932). Концерт для ф-но з ор-м ля-бемоль мажор (1938). Квінтет на теми Абая для двох скр., альт.а, віолонч. і ф-но (1943). Двох концертних п'єс для двох інстр-в (1947): музика до драм. вистав — «Хліб» (п'єса В. Киршона, 1931), «Пісня про свічку» (п'єса І. Кочерги, 1941); музика до радіоказок: «Дванадцять місяців» (1939) та «Давня казка» (текст Лесі Українки, 1940).

Наук. та публіцист. праці: «Музична форма Катвара» (1934). «До питання про створення підручника з музичної форми» (1936). «Курс вертикально-рухливого контрапункту строгого стилю за системою С. І. Танєєва» (1940). «Елементарні основи фортепіанної техніки в школі Ганни Єсипової» (рукопис 1938). — К., 1970. — 52 с., іл.: Концерт пам'яті Леонтовича // Пролетарська правда. — 1941. — 30 грудня.: Авторський концерт Ф. Козицького // Пролетарська правда. — 1941. — 10 січня: Концерт Лариси Руденко // Літературна газета. — 1941. — 11 квітня: Концерти С.В. Кусевицького // Пролетарська правда. — 1941. — 10 червня: Українські майстри мистецтв в Алма-Ата // Література і мистецтво. — 1942. — 30 липня: Про результати сезону // Література і мистецтво. — 1944. — 30 серпня: Вечір грузинської музики // Київська правда. — 1947. — 24 травня: Відкриття літнього симфонічного сезону // Київська правда. — 1947. — 10 червня та ін.

Лит.: Митці України: Енциклопедичний довідник. — К., 1992. — С. 534; Мистецтво України: Біографічний довідник. — К., 1997. — С. 544; Михайлов М. М. А. Скорувльський: Нарис про життя і творчість. — К., 1960. — 113 с.; Михайл Скорувльський: Воспоминания, письма, материалы // Состав. Р. Скорувльская. — К., 1988. — 326 с.

О. В. Бигаєва

ТАРЛЕ Євген Вікторович (27.10.(8.11.)1874, Київ—6.01.1955, Москва) — вчений, історик, педагог.

Народився в купецькій родині. При народженні його було названо Григорієм. Ім'я Євген отримав при переході з іудейської віри до православ'я (охрещений в Софіївському соборі, 1893). Батько — Віктор Григорович був купцем 2-ї гільдії. Мати — Розалія Арнольдівна — хатньою господинею. В родині виховувалося ще четверо дітей. Брати — Олександр і Михайло, сестри — Лизавета та Марія. Дружина — Ольга Григоріївна Тарле (дівоче — Михайлова, дворянка, православно-го віросповідання). Син Віктор — єдина дитина подружжя Тарле, помер в віці 3-х років (1899).

Навчався в 1-й Херсонській гімназії (1884–92). З третього класу почав цікавитися історією. Після закінчення гімназії зі срібною медаллю Тарле вступив на історико-філологічний факультет Новоросійського ун-ту (1892). Через рік перевівся до Київського Ун-ту св. Володимира ун-ту. Його вчителем був професор І. Лвчицький, відомий фахівець з історії середньові-

чної Франції. Своєю майстерністю аналізу архівних документів, досконалістю опрацювання статистичного матеріалу Тарле був зобов'язаний саме йому. Під впливом Лучицького почав досліджувати історію європейського селянства, а згодом і історію соціально-політичної та суспільної думки. Студентом третього курсу написав першу наукову працю «Торгівля в Барселоні». На останньому курсі займався вивченням історії угорського селянства, результатом чого стала одна з його перших опублікованих статей «Селяни в Угорщині до реформи Йосипа II». По закінченні ун-ту (1896) Тарле отримав золоту медаль за твір про італійського філософа XVI ст. П'єтро Помпонацці. Був залишений Лучицьким при кафедрі загальної історії для підготовки до професорської діяльності.

Ще студентом Тарле цікавився питаннями суспільної думки. За часів магістратури встановив контакти з першими організаціями київських соціал-демократів. Молодий вчений активно співробітничав в часописах революційно-демократичного напрямку, виступав з рефератами на зборах прогресивної київської інтелігенції. Зв'язки з соціал-демократами стали причиною встановлення за ним негласного нагляду поліції. В 1900 Тарле заарештували. Більше місяця він перебував у в'язниці. Протягом двох років знаходився під слідством. Йому заборонили займатися викладацькою діяльністю, вислали на хутір тестя в Херсонську губернію. В серпні 1900 було Тарле до-

зволено поселитися в Варшаві, де він з дружиною прожив біля року. Він міг займатися тільки літературною діяльністю і працював дуже інтенсивно. За рік надрукував магістерську дисертацію «Общественные воззрения Томаса Мора в связи с экономическим состоянием Англии его времени» та два навчальних посібники з історії Італії (1901). За порадою Лучицького Тарле вирішив захищати дисертацію в Київському ун-ті. Захист відбувся в жовтні 1901. Вченому дозволили повернутися до педагогічної діяльності (1902). Восени 1903 він зайняв посаду приват-доцента Петербурзького ун-ту. Водночас Тарле був професором Бестужевських курсів, Психоневрологічного інституту та курсів Лесгафта. Початок викладацької діяльності співпав із розгортанням революційних подій в Росії. В 1903 Тарле був серед 34 діячів науки, літератури та мистецтва, котрі звернулися з відозвою «К русскому обществу» з вимогою скасування смертної кари. У 1904–05 брав участь в маніфестаціях, був тяжко поранений (жовтень 1905). Після переїзду до Петербурга Тарле розпочав вивчати соціальну та економічну історію Франції. З 1903 по 1914 щорічно їздив за кордон для роботи в архівах. У 1911 праця Тарле «Рабочий класс во Франции в эпоху революции 1789–1799» була захищена в петербурзькому університеті як докторська дисертація. Це була перша з робіт, яка принесла вченому світове визнання. 1913–18 Тарле займав посаду професора в Юр'ївському (Тартуському) університеті. Монографія Тарле «Контин-

МАТЕРІАЛИ ДО УКРАЇНСЬКОГО БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА

ментальна блокада» була опублікована в 1913 і відразу привернула до себе увагу російської і світової історичної науки. З її основними тезами вчений ознайомив зарубіжних колег на IV Міжнародному конгресі істориків в Лондоні. Лютьневу революцію 1917 зустрів з ентузіазмом, як довгоочікуване визволення від абсолютизму. Входяв до складу Надзвичайної слідчої комісії Тимчасового уряду з дослідження злочинів царського режиму. Після перемоги Жовтня політичною діяльністю не займався. Відмовився емігрувати з Радянської Росії, незважаючи на пропозиції зайняти посаду професора в Сорбонні або інших французьких університетах. В цей час Тарле погодився очолити історико-економічну секцію Петроградського відділення Центрархіву і організувати роботу зі збереження та пропаганди цінних джерел вітчизняної історії. Водночас не припиняв своєї педагогічної діяльності. 1918 його було обрано професором кафедри загальної історії Петроградського ун-ту. З 1923 Тарле — член-кореспондент, а з 1927 — дійсний член АН СРСР. За редакцією Ф. Успенського і Є. Тарле почав виходити часопис загальної історії «Анналы» (1922). У 1924 вперше після 1914, вчений отримав можливість поїхати до Франції і потім щорічно до кінця 1929 по декілька місяців на рік проводив в закордонних відрядженнях. За сприяння Тарле в Парижі був створений франко-радянський комітет з наукових зв'язків, в діяльності якого брали участь такі видатні вчені як фізик П. Ланжевен, філо-

лог А. Мазон, історик А. Матъез. Одночасно з академіком В. Вернадським його було запрошено прочитати курс лекцій в Сорбонні. Тарле гідно представляв радянську науку на Міжнародних історичних конгресах в Брюсселі (1923) та Осло (1928). На останньому ввійшов до складу Міжнародного комітету історичних наук (МКІН). З 1928 розпочався найважливіший період в житті вченого. 1928–29 радянські історики на чолі з М. Покровським таврували Тарле як «класового ворога» за вигаданий «захист французьких і англійських імперіалістів». 1930 його заарештували. Більш як півтора року вчений провів в в'язниці, обвинувачений за двома політичними процесами — «Промпартии» і «Всенародного союзу боротьби за возрождение свободной России» (т. зв. «Академическое дело»). По обох справах Тарле фігурував як учасник антирадянського замаху. Під час слідства загальні збори АН СРСР виключили вченого з числа дійсних членів Академії (лютий 1931). Постановою Колегії ОДПУ від 8.08.1931 Тарле було засуджено на п'ять років заслання до Алма-Ати. У жовтні 1932 вченого несподівано було звільнено. Шасливий кінець зловісної кампанії пояснювався виступом в його захист видатних людей Франції (прем'єр-міністра Е. Ерріо, всесвітньо відомих вчених А. Матъеза, Ж. Сеньобоса, П. Ренувена, К. Блока, П. Саньяка). 1930–35 Тарле майже нічого не друкував. Тюрма і заслання вибили його зі звичайного ритму життя. У березні 1935 на замовлення горківської серії «Жизнь

замечательных людей» вчений почав писати книгу «Наполеон», що побачила світ на початку 1936. За часів існування СРСР ніяка інша праця радянських істориків не мала такого успіху за кордоном. Після 1937 політичні випади проти Тарле надовго припинилися. З нього було знято судимість (1937), поновлено у званні дійсного члена АН СРСР (1938). 1936–39 вчений кожен рік видавав науково-художній бестселлер, друкував 10–30 робіт як дослідник, популяризатор науки, публіцист, педагог. Статті Тарле 1941–45 стоять поряд із памфлетами І. Еренбурга, оповіданнями О. Толстого, віршами К. Симонова. Останнє десятиріччя життя вчений працював не менш плідно, ніж у молоді роки. Тільки за 1949–54 опублікував більше 150 книг, статей і рецензій.

Діапазон наукових інтересів Тарле складають проблеми політичної, економічної, воєнної історії, історії релігії та культури багатьох країн світу з найдавніших часів до сучасності. Вчений значну увагу приділяв створенню серії портретів визначних історичних діячів (Наполеон, Талейран, М. Кутузов, Л. Гамбетта, Дж. Каннінг, С. Вітте, П. Нахімов, М. Бакунін та ін.). Творча спадщина Тарле сягає понад тисячу праць, він автор 50 монографій. Більше ніж півстоліття викладав у Московському, Петероградському (Ленінградському), Юр'ївському та Казахському університетах, Інституті міжнародних відносин, Вищій дипломатичній школі, у ленінградських інститутах — Педагогічному ім. О. Герцена та Схід-

ному ім. А. Єнвкідзе. Як університетський лектор, після В. Ключевського не мав собі рівних. Тарле було обрано дійсним членом Норвезької академії наук (1946), членом-кореспондентом Британської академії (1944), почесним доктором Сорбонни (1945), університетів у Алжирі (1944), Осло (1946), Празі (1948), Брно (1948). Він входив до складу наукових товариств у Франції — Товариства сучасної історії, Товариства історії французької революції. Тарле було нагороджено трьома орденами Леніна, двома орденами Трудового Червоного Прапора, Тричі Лауреат Сталінської премії (1942, 1943, 1946) 1-го ступеня.

Помер Тарле 6 січня 1955, працюючи над статтею «Наша дипломатія».

Тв.: Сочинения. — М., 1957–1962. — Т. 1–12: Континентальная блокада. — М., 1913: Запад и Россия. — Пг., 1918: Европа в эпоху империализма. 1871–1919. — М., 1927: Наполеон. — М., 1936: Нашествие Наполеона на Россию. — М., 1938: Талейран. — М., 1939: Очерки истории колониальной политики западноевропейских государств (конец XV–начало XIX в.) — М.–Л., 1965: Из литературного наследия академика Е. В. Тарле. — М., 1981.

Лит.: Чапкевич Е. И. Евгений Викторович Тарле. — М., 1977; Каганович Е. И. Евгений Викторович Тарле и петербургская школа историков. — СПб., 1995; Двнаевский В. А., Чапкевич Е. И. Евгений Викторович Тарле: человек в тисках беззакония // Трагические судьбы: репрессированные ученые Академии наук СССР. — М., 1995; Академическое дело 1929–1931